

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Emilija Zailac

**Sjedinjene Države i zapadni saveznici za vrijeme naftne krize
1973. godine**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Modul moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)

Emilija Zailac

**Sjedinjene Države i zapadni saveznici za vrijeme naftne krize
1973. godine**

Diplomski rad

Mentor diplomskog rada: prof. dr. sc. Tvrtko Jakovina

Ocjena diplomskog rada: _____

Povjerenstvo: 1. _____

2. _____

3. _____

Datum polaganja: _____

Zagreb, rujan 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Američki ciljevi na Bliskom Istoku.....	7
3. Jomkipurski rat	10
4. OPEC	14
5. Embargo	16
5.1. Europa.....	20
5.2. Japan	23
6. Arapi popuštaju: odluka o djelomičnom prekidu embarga	26
6.1. Europa i Japan	27
7. Posljedice embarga.....	29
8. Zaključak	33
9. Prilozi.....	36
10. Bibliografija	37

1. Uvod

Naftna kriza 1973. godine izbila je u listopadu, kada su arapske članice Organizacije zemalja izvoznica nafte (OPEC) uvele embargo na izvoz i smanjile proizvodnju nafte. Bio je to odgovor na američko pomaganje Izraelu u Jomkipurskom ratu koji je izbio početkom mjeseca kao novi otvoreni arapsko-izraelski sukob. Embargo i smanjenje proizvodnje odnosili su se također i na američke saveznike, što je najviše utjecalo na američke odnose sa zapadnom Europom i Japanom.

Pri pisanju ovoga rada korišteni su izvori u vidu dokumenata, memoari te članci i monografije koji obrađuju razdoblje i problem kojim se ovaj rad bavi. Dokumenti koji su korišteni su zapisnici sa sastanaka članova američke vlade, prijepisi telefonskih razgovora između predsjednika Richarda Nixona s državnim tajnikom Henryjem Kissingerom, razgovori Kissingera s predstavnicima naftnih kompanija, izvješća agencija o stanju u Sjedinjenim Državama i u svijetu, telegrami i pisma razmijenjeni između američke vlade s američkim veleposlanstvima ili s vlastima drugih država te slični dokumenti.

Spomenuti dokumenti dio su serije dokumenata FRUS. *Foreign Relations of the United States* (FRUS)¹ serija je službenih dokumenata koji pokrivaju važnije američke vanjskopolitičke odluke. Ova serija javno dostupnih državnih dokumenata počela se razvijati još davne 1861. godine, u vrijeme administracije predsjednika Abrahama Lincolna. Danas se serija sastoji iz više od četiri stotine zasebnih svezaka. Svesci sadrže ne samo dokumente koji potječu iz i vezani su uz razne državne urede, već sadrže i privatne dokumente ključnih sudionika američke vanjske politike.

Dokumenti, datirani od 1952. godine nadalje, organizirani su u sveske podijeljene kronološki prema predsjedničkim administracijama, a zatim i u podsveske prema temi i geografskom području na koje se oni odnose. U ovome trenutku se pripremaju dokumenti iz administracije Ronalda Reagana (1981.-1988.), a trenutno se još uvijek istražuju i organiziraju dokumenti iz

¹ Više o seriji dokumenata *Foreign Relations* može se pronaći na njihovoj web stranici: <https://history.state.gov> (posjećeno 16.8.2017).

administracije Georgea H.W. Busha. Svi dokumenti od Trumanove administracije nadalje dostupni su i online na stranici serije *Foreign Relations*.

U ovome je radu iz serije FRUS-a najvećim dijelom korišten svezak koji se tiče energetske krize koja je izbila 1973. godine: *Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXXVI, Energy Crisis*. Za arapsko-izraelski sukob koji je prethodio naftnoj krizi, za američku ulogu u Jomkipurskom ratu, koristan je svezak *Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXV, Arab-Israeli Crisis and War, 1973*. Međutim, dokumenti u tom svesku govore uglavnom o vojnim operacijama i samome tijeku rata te taj volumen nije korišten u svrhu nastanka ovoga rada.

O događajima iz vremena naftne krize 1973. i 1974. godine važne podatke i razmišljanja svojih autora o problemima mogu ponuditi i memoari nekih od važnijih aktera ovoga događaja. Na primjer, to su memoari američkoga predsjednika Richarda Nixona (*RN: The Memoirs of Richard Nixon*), memoari državnoga tajnika iz Nixonove administracije, Henryja Kissingera, te u manjoj mjeri, najviše vezano uz sam Jomkipurski rat, i memoari egipetskoga predsjednika Anvara el Sadata.

Što se literature tiče, nažalost nisam imala pristup kvalitetnoj monografiji u čijem je glavnom fokusu naftna kriza iz 1973. godine i koja obrađuje, sa svih aspekata, isključivo spomenutu krizu. U izradi ovoga rada korištena je literatura koja se bavi arapskim svijetom kako bi se rasvijetlila situacija koja je na tom području vladala i kako bi se razjasnilo uzroke arapsko-izraelskoga sukoba, ali i ratovi koji su zbog toga vođeni i u konačnici posljedice tih sukoba. U ovome slučaju te posljedice izlaze daleko iz granica prostora u kojemu se sukobi vode. Nadalje, korištena je literatura koja bi trebala pomoći u shvaćanju odnosa snaga koji uključuje i umiješanost velikih sila na ovome prostoru – Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Literatura govori bilo općenito o njihovoj prisutnosti na Bliskome Istoku, bilo o konkretnim primjerima vanjske politike vezane uz Bliski Istok, u ovome slučaju konkretno politike administracije predsjednika Richarda Nixona.

O tehničkim i brojčanim podacima vezanima uz naftnu krizu, izvoz i uvoz nafte, embargo i proizvodnju nafte najviše možemo pronaći u knjigama Igora Dekanića. Literatura čiji je on autor u velikoj je mjeri pomogla u pisanju ovoga rada.

Glavni cilj ovoga rada je predstaviti naftnu krizu 1973. godine. Cilj je prikazati sve vrste uzroka zbog kojih je došlo do krize – one političke, geopolitičke pa i ekonomske. Pokušat ću prikazati međusobne odnose svih strana na koje je kriza utjecala prije njezina izbijanja, a zatim i nastojanja svih onih koji su bili povezani s događajem da se što brže i riješi nastala kriza i dublji problemi koji su do nje doveli. Osim toga, cilj je prikazati u kolikoj je mjeri prvi naftni šok utjecao na američke saveznike u zapadnoj Europi i Japanu te njihov odnos sa Sjedinjenim Državama,

Stanovništvo zapadnoga svijeta, odnosno Sjedinjenih Američkih Država i zapadne Europe, pedesetih godina dvadesetoga stoljeća doživljava promjene u svakodnevnom životu. Te su se promjene velikim dijelom ticale porasta transporta u vidu razvoja komercijalnih letova i masovnog povećanja privatnog prijevoza sve većom dostupnošću osobnih automobila. Upravo je i razvoj društva imao ulogu u porastu broja osobnih automobila jer je posjedovanje automobila u poratnoj Europi, a isto tako i u Sjedinjenim Državama, značilo i viši položaj na društvenoj ljestvici. Osim toga, nakon Drugog svjetskog rata, u pedesetim i šezdesetim godinama, napušta se korištenje ugljena za grijanje stambenih prostora te se ugljen zamjenjuje loživim uljem i prirodnim plinom.² Sve navedene promjene kroz koje zapadni svijet prolazi desetljeće nakon rata utjecale su na sve veću potražnju za naftom i, posljedično, dovele su do sve bržeg razvoja naftne industrije. Nafta je uskoro postala broj jedan u energetskej potrošnji Sjedinjenih Država i zemalja Europe.

Zanimanje zapadnih zemalja za Bliski Istok, a upravo zbog pretpostavke da je taj prostor bogat nalazištima nafte, javlja se nakon Prvog svjetskog rata. Tada interes za Bliski Istok dijele Velika Britanija, Francuska te Sjedinjene Američke Države, koje u konačnici i dijele navedeni prostor sklapanjem „Ugovora crvene crte“ iz 1928. godine. Naziv navedenog ugovora potječe jednostavno od crte kojom je turski trgovac i bankar armenskoga podrijetla Caloust Gubbenkian na karti obilježio koncesiju. „Ugovor crvene crte“ označio je prenošenje prava na istraživanje i eksploataciju nafte na području Bliskoga Istoka, s iznimkom Irana i Kuvajta, na američke i britanske naftne kompanije. Odnosi uređeni ovim ugovorom trajali su sve do 1973. godine.³

² Igor Dekanić, *Nafta – blagoslov ili prokletstvo. Izvori energije, globalizacija i terorizam* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2007), 50.

³ Igor Dekanić, *Geopolitika energije. Uloga energije u suvremenom globaliziranom gospodarstvu* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2011), 34.

2. Američki ciljevi na Bliskom Istoku

Sukobi između dva ideološki i politički suprotstavljena bloka, u smislu ostvarivanja većeg utjecaja jednog ili drugog bloka u određenom dijelu svijeta, reflektirali su se i na Bliskom Istoku. I Sjedinjene Države i Sovjetski Savez žele osigurati svoju prisutnost na tom području. U porastu zanimanja za Bliski Istok veliku je ulogu imala upravo nafta, odnosno njezina brojna nalazišta kojima je ovaj dio svijeta izuzetno bogat. Budući da je u prethodnih nekoliko desetljeća sve više rasla potražnja za naftom, a onda posljedično i njezina proizvodnja, u skladu s time je raslo i razmišljanje o potrebi opskrbljivanja naftom zapadne Europe, ali i sve više Sjedinjenih Država, koje su trebale nadopuniti vlastitu proizvodnju kako bi sačuvale zalihe. Zbog brzo rastuće vlastite potrebe i potrebe svojih saveznika za naftom, temeljni je cilj američke bliskoistočne politike postalo sprječavanje sovjetskog utjecaja na Bliskom Istoku⁴ i učvršćivanje uloge Sjedinjenih Država kao jedinog posrednika između Izraela i Arapa, čiji je neprekidan sukob značio nestabilnost ovoga područja.⁵

Sovjetski je Savez bio prisutan na Bliskome Istoku. Sovjetska pomoć manifestirala se putem pomaganja u opremanju vojnih snaga. Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća Sovjetski Savez osigurava vojnu pomoć Egiptu i Siriji. Osim njima, Sovjeti počinju pomagati i neke druge arapske zemlje, kao na primjer Alžir, Sudan i Libiju. Nakon Šestodnevnog rata iz 1967. godine, Egipat, u kojemu je vlast nakon Nasserove smrti u rujnu 1970. godine preuzeo Anvar el Sadat, okreće se Sovjetskom Savezu kako bi dobio pomoć nakon poraza od Izraela, pomoć koju nije uspio osigurati od Amerikanaca. Sovjetski Savez je obnovio egipatsku vojsku te joj je isporučio oružje, tenkove i zrakoplove, čime je ojačao i politički utjecaj Sovjetskog Saveza u Egiptu.⁶

Međutim, s ciljem istiskivanja Sovjetskog Saveza s Bliskog Istoka, Sjedinjene Države već 1972. godine uspijevaju otvoriti tajni kanal za izravne kontakte s egipatskim predsjednikom Sadatom, uvjeravajući ga u američki cilj stvaranja trajnoga mira između Izraela i Arapa.⁷ Sadata

⁴ Dekanić 2007, 106.

⁵ isto, 52.

⁶ isto, 107.

⁷ isto, 52.

nije bilo teško pridobiti jer se novi egipatski predsjednik karakterno i u uvjerenjima razlikovao od svoga prethodnika Nassera i bio je svjestan toga da si Egipat, bilo zbog slabijih financijskih sredstava, bilo zbog vojske koja nije bila u zadovoljavajuće dobrom stanju, ne može priuštiti beskonačno ratovanje s Izraelom.⁸ Sadat je razmišljao o okretanju prema Zapadu. On je, za razliku od svoga prethodnika Nassera, počeo s odmicanjem od politike panarabizma i Egipat se u Sadatovo vrijeme sve više okreće prema sebi te potrebama i interesima samoga Egipta.⁹ Međutim, do rata je svejedno došlo jer Egipat u tom trenutku još uvijek nije bio spreman na potpuni zaokret od svoje dotadašnje vanjske politike. S druge strane, Amerikanci nisu bili spremni jasno se odlučiti za bilo koju od dviju strana – Arapi ili Izrael. Nisu htjeli riskirati tradicionalno dobre odnose koje su Sjedinjene Države imale s Izraelom, ali s druge strane htjeli su graditi bolje odnose i s arapskim zemljama zbog interesa na području Bliskog Istoka i zbog učvršćivanja američke prevlasti u odnosu na sovjetsku. Zbog toga je američka vanjska politika pokušavala balansirati između dvije strane, te je takav naputak od predsjednika Nixona dobio i državni tajnik iz njegove administracije, Henry Kissinger – najbolje bi bilo djelovati negdje između ove dvije strane kako se ne bi ugrozilo odnose s jednom ili drugom stranom, a kako bi se što učinkovitije utemeljilo američku prisutnost na Bliskom Istoku, a istisnulo onu sovjetsku.¹⁰

Kako bi osigurali ulogu posrednika između Izraela i Arapa, Amerikanci su se koristili dobrim odnosima koje su Sjedinjene Države imale sa zemljama kao što je na primjer bila Saudijska Arabija, uz koju su se vezali i glavni američki naftni interesi, ili s druge strane Iran.¹¹ Dobri odnosi Sjedinjenih Država i Saudijske Arabije potječu još iz vremena administracije Franklina D. Roosevelta iz potreba proizašlih iz problema opskrbljivanja naftom ratišta u Europi. Koncesiju za proizvodnju nafte proširilo se na Saudijsku Arabiju 1943. godine. Politički dogovor između američkog predsjednika Roosevelta i saudijskog kralja Abdula Aziza Ibn Sauda sklopljen je na američkoj krstarici Quincy, usidrenoj u Crvenome moru 14. veljače 1945. godine, u trenutku kada se Roosevelt vraćao s konferencije u Jalti. Uz razgovore o poratnoj sudbini koja se ticala europskih Židova i Palestine, postignut je i dogovor koji je uključivao velika ulaganja, ali i preuzimanje naftne kompanije Aramco (*Arabian-American Oil Company*) od strane američkih naftnih divova 1948. godine uz političku potporu saudijske kraljevske

⁸ Michael Field, *Inside the Arab World* (Cambridge: Harvard University Press, 1994), 67.

⁹ isto, 69.

¹⁰ Richard Nixon, *RN: The Memoirs of Richard Nixon* (New York: Grosset & Dunlap, 1978), 786-787.

¹¹ Dekanić 2007, 52.

dinastije.¹² Taj je dogovor osigurao američki udio u naftnoj proizvodnji Saudijske Arabije i Bliskog Istoka općenito te pristup eksploataciji sirove nafte na području Bliskog Istoka.

Slika 1 Saudijski kralj Abdul Aziz i američki predsjednik Franklin Delano Roosevelt sastaju se u veljači 1945. godine na američkoj krstarici Quincy

Međutim, sedamdesetih godina američko posredništvo u sklapanju trajnoga mira nije urodilo plodom jer je došlo do novog arapsko-izraelskog sukoba. Izbijanje rata bio je glavni politički uzrok naftne krize koja je uslijedila. Osim toga, politički uzrok naftnoj krizi bila je i američka potpora Izraelu, koja je bila dio američkih ciljeva na Bliskome Istoku.¹³ Drugi uzrok naftnome šoku bio je već spominjani porast potražnje za naftom. Zemlje članice OPEC-a su taj porast potražnje odlučile okrenuti u svoju korist, kako bi natjerale zapadne zemlje na promjenu politike na Bliskome Istoku. O tome će više riječi biti nešto kasnije.

¹² isto, 172-173.; „FDR's Last Personal Diplomacy: Ibn Saud and the Quest for a Jewish Homeland“, *The Franklin Delano Roosevelt Foundation*, 28.10.2016.: <http://fdrfoundation.org/fdrs-last-personal-diplomacy-ibn-saud-and-the-quest-for-a-jewish-homeland/> (posjećeno 7.8.2017.)

¹³ Dekanić 2007, 206.

3. Jomkipurski rat

Egipatski predsjednik Gamal Abdel Nasser umro je 28. rujna 1970. godine. Na predsjedničkoj poziciji naslijedio ga je Anvar el Sadat, koji je od prosinca 1969. do listopada 1970. (te također prije toga kratko razdoblje u proljeće 1964.) bio njegov potpredsjednik. Sadat se od početka svog predsjednikovanja počeo odmicati od Sovjetskog Saveza, od kojega Egipat više nije dobivao pomoć kakvu je Sadat očekivao i priželjkivao.¹⁴ Zbog toga je prvih godina svoje vlasti iz vlade uklanjao prosovjetske elemente.

Jomkipurski ili Listopadski rat započeo je napadom na Izrael, koji su zajednički izvršile arapske snage predvođene Sirijom i Egiptom, 6. listopada 1973. godine. Ove dvije arapske zemlje željele su iznenaditi Izrael, uhvatiti izraelsku vojsku nespremnom te brzim osvajanjem vratiti teritorij koji je izgubljen u prethodnom arapsko-izraelskom sukobu, Šestodnevnom ratu iz 1967. godine. Tada je Egipat izgubio Sinaj i pojas Gaze, Jordan je izgubio zapadnu obalu i istočni Jeruzalem, a Sirija Golansku visoravan. Povratak izgubljenog teritorija bio je razlog egipatskog i sirijskog napada na Izrael. Željelo se ponovno zauzeti izgubljeni prostor te oslabiti Izrael kako bi ga se nakon toga natjeralo na pregovore koji bi više pogodovali arapskim interesima. Prema riječima egipatskog predsjednika, Anvara el Sadata, napad se vremenski dogodio ciljano, zbog toga što na blagdan Yom Kippur „nijedna javna služba u Izraelu ne radi“¹⁵. Odnosno, zbog obilježavanja navedenog blagdana većina izraelske vojske bila je razmještena sa svojih pozicija. Osim toga, datum je i strateški biran zbog toga što je listopad bio zadnji pogodan trenutak da bi u napadu mogla sudjelovati i Sirija, zbog klimatskih uvjeta tijekom zime koji tada postaju nepovoljni za ratovanje i kretanje vojske.¹⁶

Napad je počeo šestoga listopada. Egipatske snage su, kako je i bilo planirano, iznenadile izraelsku obranu i prodrle su duboko u poluotok Sinaj. Sirijska vojska je pokušala istjerati izraelsku vojsku iz Golanske visoravni, međutim s manje uspjeha.¹⁷ Ratu su se također priključili i Irak te Jordan, koji je pomagao Siriji. Na arapskoj strani su također bili uključeni

¹⁴ Field 1994, 67.

¹⁵ Anvar el Sadat, *U potrazi za identitetom. Autobiografija*. (Zagreb: Globus, 1979), 204.

¹⁶ isto, 204.

¹⁷ Nixon 1978, 920.

Saudijska Arabija, Kuvajt, Libija, Tunis i Maroko, koji su pomagali Egiptu i Siriji bilo ljudstvom bilo naoružanjem. Izraelska premijerka Golda Meir se nakon prvotne nespremnosti Izraela i iscrpljenja zaliha oružja obratila za pomoć Sjedinjenim Državama. Sjedinjene Države odlučile su reagirati tek kada je zalihe arapske snage odlučio obnoviti Sovjetski Savez. Izrael je tada uspio organizirati svoju obranu i uzvratiti udarac te je izraelska vojska počela odbijati Arape. Efekt iznenađenja nije uspio postići brzu pobjedu arapske strane i slamanje izraelskih snaga, jer je arapska strana bila slabije koordinirana te je na dva područja ratovanja, Golanskoj visoravni i Sinaju, vojska djelovala odvojeno.

Slika 2 Egipatske snage prelaze Sueski kanal, listopad 1973. godine

Henry Kissinger, tada državni tajnik administracije predsjednika Richarda Nixona, dolazi na Bliski Istok i počinje pregovore u službi posrednika. U siječnju 1974. godine je, u sklopu službenog putovanja te zime u Europu, sjevernu Afriku i Bliski Istok, na Sinaju, a u svibnju 1974. godine na Golanskoj visoravni, pregovarao o prekidu borbi između arapskih i izraelskih snaga.¹⁸

¹⁸ Field 1994, 69.

Henry Kissinger je u svojim memoarima napisao kako je postojala sumnja da su Arapi o svojim planovima napada na Izrael unaprijed obavijestili Sovjetski Savez.¹⁹ Kissingeru je Sadat osobno, na njihovom zajedničkom sastanku, rekao kako je u veljači 1973. godine naredio pokazivanje karata vojnih operacija sovjetskom ministru obrane, Andreju Grečku, ali da sovjetski dužnosnici nisu ni na koji način sudjelovali u samome planiranju operacija.²⁰ Razlog iz kojega Sovjetski Savez nije obaviješten o početku operacija je, kako je i Kissinger tvrdio u svojim memoarima, bio taj što se Sadat bojao da bi to dovelo do sprječavanja ofenzive od strane Sovjeta.²¹ Kasnije je Sadat pomoć potražio na drugome mjestu, kako bi ona sigurno i što prije stigla. Pomoć za ratovanje potražio je i dobio od jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita, koji je na bojište poslao tenkove s gorivom i municijom.²²

Richard Nixon je postao najviše pro-izraelski američki predsjednik do toga vremena. Za vrijeme Nixonova predsjednikovanja povećana je pomoć Izraelu, kako ona ekonomska, tako i ona vojna.²³ Neki autori smatraju i naglašavaju kako je Nixon, da situacija u Sjedinjenim Državama što se tiče njegovog predsjednikovanja nije bila takva da je morao spašavati karijeru zbog izbijanja afere Watergate, mogao dovesti do mira na Bliskom Istoku.²⁴ Tvrdnja koja je po mom mišljenju nategnuta i ne može se nikako sa sigurnošću tvrditi da bi do tog mira tada i došlo, da su okolnosti bile iole drugačije. Problem na Bliskom Istoku predubok je da bi ga jedna osoba mogla riješiti na zadovoljstvo svih strana kojih se situacija na Bliskom Istoku tiče, bilo politička, ekonomska ili neka druga.

Do prekida ratovanja došlo je kada se Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih Naroda od 22. listopada 1973. pozvalo na prekid borbi u roku od dvanaest sati od usvajanja Rezolucije. U Rezoluciji se nakon prekida borbi zahtijeva trenutni početak pregovora o miru na Bliskom Istoku.²⁵

¹⁹ Jevgenij Primakov, *Rusija i Arapi. Iza kulisa na Bliskom istoku od Hladnog rata do današnjih dana* (Zagreb: MATE, 2012), 144.

²⁰ isto, 144.

²¹ isto, 145.

²² Sadat 1979, 215.

²³ Donald Neff, „Nixon's Middle East Policy: From Balance to Bias“ u *Arab Studies Quarterly* 12, no. 1/2 (1990), 123-124.

²⁴ isto, 124.

²⁵ Rezolucija 338 Vijeća sigurnosti UN-a, <https://www.un.org/>.

Mirovni sporazum potpisan je u rujnu 1978. godine u Camp Davidu. Potpisali su ga Anvar el Sadat s egipatske strane, premijer Menahem Begin s izraelske strane, te u ulozi posrednika američki predsjednik Jimmy Carter.²⁶

Slika 3 Anvar el Sadat (lijevo) i Menahem Begin (desno) uz američkog predsjednika Jimmyja Cartera (u sredini) potpisuju mirovni sporazum u Camp Davidu u rujnu 1978. godine

Sjedinjene Države su za vrijeme ovih događaja balansirale. S jedne strane tu su dobri odnosi s Izraelom, čiji su Sjedinjene Države tradicionalni zaštitnik. Zračni most za pomoć Izraelu bio je dio toga. S druge strane, Amerikanci žele bolje odnose i s Arapima. Već postoje jako dobri odnosi sa Saudijskom Arabijom i njezinom vladajućom dinastijom. Pokušavaju se uspostaviti bolji i prijateljski odnosi s Egiptom, posebno pregovaranjem s predsjednikom Sadatom, što je dovedeno u pitanje jer je Egipat u ovoj situaciji bio na suprotnoj strani. Još je veći potres za Sjedinjene Države prouzrokovalo ono što je uslijedilo kada su zbog uvođenja naftnog embarga i smanjenja proizvodnje nafte dovedeni u pitanje odnosi Sjedinjenih Država sa zapadnim saveznicima koji su tim mjerama jače pogođeni, a pogođeni su upravo zbog američkog angažmana na Bliskom Istoku.

²⁶ Dekanić 2007, 188.

4. OPEC

Organizacija zemalja izvoznica nafte, OPEC (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*), osnovana je na Bagdadskoj konferenciji koja se održala u rujnu 1960. godine. Pet zemalja sudjelovalo je u njezinu nastanku: Iran, Irak, Kuvajt, Saudijska Arabija te Venezuela. Prvih pet godina svoga postojanja Organizacija je imala sjedište u Ženevi, a 1965. godine sjedište je preseljeno u Beč.²⁷

Slika 4 Bagdadska konferencija na kojoj je osnovan OPEC

Do sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća, do trenutka kada je nametnut embargo na izvoz nafte u jesen 1973. godine, OPEC je u ukupnoj proizvodnji nafte sudjelovao s pedeset šest posto. Drugim riječima, OPEC je postao većinski opskrbljivač svjetskih potreba za naftom. U

²⁷ <http://www.opec.org> (posjet 7.8.2017.)

izvozu nafte je ta dominacija još izraženija, budući da je izvoz članica OPEC-a činio dvije trećine svjetskog izvoza nafte.²⁸

U postizanju ovakve dominacije OPEC-a u svjetskoj opskrbi naftom veliku je ulogu imala konferencija u Teheranu tri godine ranije. Toj je konferenciji prethodila pripremna konferencija, koja je bila održana u Caracasu u prosincu 1970. godine. Na konferenciji u Caracasu izneseni su zahtjevi za povećanje osnovice za oporezivanje čistih prihoda naftnih kompanija (s pedeset na pedeset pet posto), zahtijevalo se ukidanje razlike između objavljenih i stvarnih cijena, zatim povećanje cijena, ukidanje popusta na cijene od početka 1971. godine te potpuno preuzimanje određivanja cijena nafte nakon prijelaznog razdoblja koje je trebalo trajati četiri godine. Pregovori iz Caracasa rezultirali su sporazumom koji je potpisan u Teheranu početkom 1971. godine i koji je označio prvu pobjedu OPEC-a na međunarodnoj sceni, koju je postigao ujedinjenjem svih svojih članica u zajedničkim ciljevima. Što se tiče dogovorenog porasta cijene, predviđeno je da će se cijene u naredne četiri godine udvostručiti.²⁹ Naftne kompanije koje su bile prisutne na Bliskom Istoku prisiljene su pristati na porast cijena. U Teheranu su naftne kompanije bile kolektivno zastupljene kao London Policy Group³⁰, a bile su prisutne kompanije *British Petroleum* (BP), *Shell*, *Exxon*, *Mobil*, *Texaco*, *Gulf*, *Chevron*, *CFP*, *Marathon*, *Continental*, *Nelson Bunker Hunt*, *Occidental*, *Amerada-Hess*, *Atlantic Richfield*, *Grace Petroleum* i *Gelsenberg*. Prema riječima sir Erica Drakea, tadašnjeg predsjedavajućeg kompanije *British Petroleum*, ovim je korakom pitanje opskrbe Europe naftom i pitanje cijena nafte za Europu prestao biti komercijalni problem naftnih kompanija, a postao politički problem koji trebaju rješavati europske vlade.³¹

Sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća OPEC je postao moćna organizacija. U dva je navrata tržište nafte doživjelo potrese skokovima cijena koje su uzrokovali arapski embargo 1973. i Iranska revolucija 1979. godine.³² U trenutku kada je proglašen embargo 1973. godine, OPEC se sastojao od dvanaest članica. Uz pet zemalja članica osnivača Organizacije – Iran, Irak, Kuvajt, Saudijsku Arabiju i Venezuelu, članstvo su do 1973. godine stekli još i Katar, Indonezija, Libija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Alžir, Nigerija te Ekvador.

²⁸ Dekanić 2007, 50.

²⁹ Dekanić 2011, 67.

³⁰ Jonathan Kuiken, „Caught in Transition: Britain's Oil Policy in the Face of Impending Crisis, 1967-1973“ u *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 39, no.4 (150) (2014): 272-290, 272.

³¹ isto, 273.

³² <http://www.opec.org> (posjet 9.8.2017.)

5. Embargo

Jomkipurski rat označio je početak korištenja nafte u političke svrhe. Arapi naftu počinju koristiti kao političko oružje.

Prvog dana Jomkipurskog rata, tim ljudi iz OPEC-a stigao je u Beč, gdje je sjedište organizacije, kako bi započeli pregovore s predstavnicima nekih od naftnih kompanija. Pregovori su propali, a odgovor OPEC-a bila je objava o porastu cijene za sedamdeset posto. Osim toga, objavljeno je kako će arapski proizvođači nafte postupno smanjivati proizvodnju dokle god se Izrael ne povuče s onih područja koja je okupirao u ratu iz 1967. godine. Nekoliko dana kasnije uveden je potpuni embargo na izvoz arapske nafte u Sjedinjene Države i Nizozemsku.³³ Embargo je na Nizozemsku proširen 23. listopada, iz razloga jer je Amerikancima dopušteno da koriste njihove zrakoplovne baze. Prvotni je plan bio koristiti baze u Saveznoj Republici Njemačkoj, što vlada u Bonnu nije odobrila.³⁴ U studenom je embargo također proširen i na Rodeziju, Južnoafričku Republiku te Portugal, koji je također dopustio američkim zrakoplovima korištenje američkih baza na Azorima.³⁵

Odmah po objavljivanju embarga, nastaju problemi u odnosima Sjedinjenih Država sa svojim saveznicima, koji se tiču energije (u ovom slučaju konkretno nafte). Sjedinjene Države su se našle između dvije strane koje je trebalo smiriti: jedna su naftne kompanije, a druga europske države potrošači nafte. Ako uračunamo i sjevernog susjeda Kanadu, to su tri strane na kojima je trebalo djelovati kako bi se ublažio prvotni šok nastao embargom i kako bi se situacija u trgovinskim odnosima među državama saveznicima vratila u normalu. Cilj je bio spriječiti samostalne pregovore saveznika Sjedinjenih Država s Arapima. Time bi zapadnoeuropske zemlje i Japan počeli razvijati vlastitu politiku na Bliskom Istoku, koja bi pogodovala njihovim interesima. Iako nisu imali dovoljnu političku moć kako bi ispunili arapske zahtjeve, korištenjem embarga i na taj način uskraćivanjem nafte, američke saveznike se pokušalo

³³ Field 1994, 68.

³⁴ Georges-Henri Soutou, *Nesiguran savez. Francusko-njemački odnosi 1954.-1996* (Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2006), 222.

³⁵ Primakov 2012, 159.; Eric Hobsbawm, *Doba ekstrema: Kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.* (Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009), 213.

natjerati na djelovanje. Arapi su računali da bi ono prije bilo u vidu pritiska na Sjedinjene Države, nego okretanja od njih i samostalnog pokušaja rješavanja političkih problema na Bliskom Istoku. Upravo je to bio razlog uvođenja embarga: koristiti zapadnu Europu i Japan kao sredstvo koje bi djelovalo na Sjedinjene Države na način da ih se narušavanjem odnosa sa svojim saveznicama natjera na brže djelovanje. Arapi su bili svjesni da jedino Sjedinjene Države mogu ispuniti njihove zahtjeve, ali željeni efekt se ne bi postigao uvođenjem embarga samo i isključivo na Sjedinjene Države.

Proširivanje embarga na Nizozemsku označilo je problem za većinu zapadnoeuropskih zemalja potrošača nafte. Uvođenje embarga Nizozemskoj zapravo je uvođenje embarga zapadnoj Europi. Central Intelligence Agency (CIA) u svojoj analizi događaja u izvješću s početka studenog 1973. godine predviđa potencijalnu opasnost i to u vidu društvenih nemira koje bi proširenje embarga na Nizozemsku moglo izazvati diljem zapadne Europe.³⁶ Nizozemska luka Rotterdam bila je za većinu europskih zemalja, barem onih velikih potrošača, glavna točka uvoza iz ostatka svijeta, pa tako i nafte. Konkretno za pitanje nafte, preko luke u Rotterdamu prolazilo je otprilike dva milijuna barela sirove nafte namijenjene europskim državama.³⁷ Za samu Nizozemsku nestašica nafte ne bi prouzrokovala velike teškoće jer je, od nafte koja je preko Rotterdama prolazila kroz Nizozemsku, ona konzumirala tek nešto manje od dvadeset posto. Daleko veći problem nastao bi u državama koje su ovisile o nafti uvezenoj preko Rotterdama, a to su Zapadna Njemačka, Belgija i Luksemburg. Na Nizozemsku su posljedice bile vidljive u padu bruto domaćeg proizvoda, koji se temeljio na proizvodnji i izvozu.³⁸ U već spomenutom izvješću CIA-e izneseno je kako bi to moglo izazvati paniku u Europi, posebno u zemljama najvećim potrošačima nafte, kao i to da bi posljedično moglo doći i do uspona nacionalizma i to na način da bi se trgovanjem i kontroliranjem kretanja sirove nafte sve više u obzir uzimali nacionalni interesi.³⁹

³⁶ „Memorandum From James H. Critchfield, Special Assistant to the Deputy Director of Operations, Central Intelligence Agency, to Director of Central Intelligence Colby“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 659.

³⁷ Arpad Von Lazar, „Memories of Embargoes Past: Petro-Politics in 1973“ u *Harvard International Review* 10, no.5 (1988): 19-20, 20.

³⁸ „Memorandum From Jan Lodal and Helmut Sonnenfeldt of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 730.

³⁹ „Memorandum From James H. Critchfield, Special Assistant to the Deputy Director of Operations, Central Intelligence Agency, to Director of Central Intelligence Colby“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 659.

Značajniji problemi nisu se pojavili u odnosima s američkim sjevernim susjedom, Kanadom. Iako je Kanada uz vlastitu naftu uvelike uvozila i arapsku naftu, smanjenje proizvodnje arapske nafte nije dovelo do zahlađenja američko-kanadskih odnosa i do kanadskog pritiskanja američke vlade u svrhu bržeg pronalaska rješenja problema. Kanada je naftu uvozila s Bliskog Istoga zbog toga što su kanadske rafinerije na istoku zemlje prerađivale uvezenu naftu jer je postojeća infrastruktura bila loša i nije bio moguć transport domaće nafte kroz Kanadu koji bi bio isplativ. Nakon početne nesigurnosti, vlada premijera Pierrea Trudeaua odlučila je vezano uz trenutnu situaciju na Bliskom Istoku zauzeti stav sličan američkome.⁴⁰ Situacija na naftnom tržištu za Kanadu je značila posvećivanje rješavanju problema transporta nafte u zemlji. Smanjenje količine arapske nafte na međunarodnom tržištu u Kanadi je dovelo do ubrzanja stvaranja infrastrukture potrebne za brži i jeftiniji prijenos nafte eksploatirane u Kanadi, čime bi Kanada smanjila potrebu za uvozom nafte i na taj način se osigurala od sličnih događaja do kojih bi moglo doći u budućnosti.⁴¹

S druge strane, Amerikanci su prisiljeni rješavati situaciju i kod kuće, budući da je nova energetska strategija Nixonove administracije o smanjivanju ovisnosti o uvozu nafte i poticanju domaće proizvodnje s početka godine ostala nerazrađena i neprovedena. Sjedinjene Države su i dalje bile nedovoljno energetski neovisne i takve su dočekale uvođenje embarga. Nakon što je proglašen embargo na izvoz nafte u Sjedinjene Države, a i nakon što su njihove zemlje saveznice obuhvaćene restrikcijama, Kongres Sjedinjenih Država nastoji ublažiti negativne posljedice koje bi embargo mogao izazvati u samoj zemlji. Djelomično se obnavlja spomenuti plan predsjednika Nixona o povećanju samostalnosti po pitanju energije, sada naziva *Project Independence*, koji je uz poticanje energetske neovisnosti uključivao i stvaranje neke vrste potrošačke unije sa saveznicima kako bi se zajedno suprotstavili diktatu cijena od strane OPEC-a. Cilj donošenja niza mjera bio je ojačati regulaciju cijena od strane države i na taj način smanjiti utjecaj cijena na svjetskom tržištu na domaće gospodarstvo. Osim toga, razmatran je i plan potrošnje energije, s ciljem da se preraspodijeli gospodarenje postojećim zalihama nafte za vrijeme trajanja embarga, kako ne bi došlo do prijevremenog potpunog presušivanja zaliha.⁴² Kao neke od mjera projekta veće energetske neovisnosti, Kongres je osnovao Federalni ured za

⁴⁰ „National Intelligence Estimate“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 751.

⁴¹ isto, 751.

⁴² Igor Dekanić, *Nafta u energetskej politici Sjedinjenih Američkih Država* (Zagreb: Savez kemičara i tehnologa Hrvatske/Kemija u industriji, 1988), 81.

energiju (*Federal Energy Office*), a osnovano je i novo ministarstvo – Ministarstvo za energetiku (*Department of Energy*).⁴³ Osim toga, mjere koje je donio Kongres uključivale su i ograničavanje brzine vožnje na cestama te slično, kako bi se na bilo koji način smanjilo potrošnju nafte i što duže moglo izdržati s postojećim zalihama. Uvođenje navedenih mjera, zajedno sa Zakonom o prirodnom plinu (*National Gas Policy Act*) iz 1978. godine te Zakonom o iskorištavanju goriva (*Fuel Use Act*), trajalo je do konca sedamdesetih godina. Sve te promjene, do kojih je došlo zbog nametanja embarga, dovele su do toga da je uspostavljen sustav američke energetske politike sa svim elementima. U jednom desetljeću došlo se do smanjenja potrošnje naftnih derivata, postupno i bez većih potresa na tržištu.⁴⁴

	Reduction in Oil Imports from Arab Sources for December 1973				
	Pre-Crisis Forecast (Thousand b/d)	Post-Crisis Forecast (Thousand b/d)	Reduction in Expected Arab Oil (%)	Reduction in Expected Total Oil (%)	Oil Reduction in Terms of Total Energy (%)
France	2,250	2,110	6	4	3
UK	1,550	1,460	6	3	2
Italy	1,765	1,470	20	14 ³	11 ³
West Germany	1,685	1,405	20	10	6
Belgium/ Luxem- bourg	490	410	20	13	8
Japan	2,500	2,075	20	9	7
Canada	200	165	20	2	1
Nether- lands	2,900	0	100	322 ³	188 ³
Portugal	100	0	100	64	42
U.S.	2,400	0	100	13	6

Slika 5 Smanjenje isporuke nafte iz arapskih zemalja, stanje iz prosinca 1973. godine

⁴³ isto, 81.

⁴⁴ isto, 82.

5.1.Europa

Upravo zbog loših izgleda za Europu koja se suočava s jače izraženim nestašicama od njih, u Sjedinjenim Državama raste zabrinutost da bi to moglo utjecati i na dobre prekoatlantske odnose i tradicionalno dobru suradnju. Za razliku od Sjedinjenih Država, Europu je smanjenje proizvodnje nafte jače pogodilo jer su europske države značajno više ovisile o nafti s Bliskog Istoka, dok su Sjedinjene Države imale i druge izvore kako bi pokrile vlastite potrebe i zbog većih količina zaliha mogle su se duže nositi s embargom uz manje restrikcije u potrošnji nafte.

Najveća je bila zabrinutost da će europske države pokleknuti i početi pregovarati s Arapima. Jače pogođene embargom, a neizravno povezane s njegovim uzrokom, europske su se države, kako su se bojali u Sjedinjenim Državama, mogle početi udruživati u zajedničku akciju odvojeno od Sjedinjenih Država te započeti samostalne pregovore s Arapima o njihovim zahtjevima i o prestanku zabrane izvoza nafte u europske države. Američki čelnici su na to gledali kao na okretanje leđa Europljana i izdaju. Osim Europljana, takvom savezu s Arapima, koji ne bi uključivao Sjedinjene Američke Države, mogao bi se priključiti i Japan.⁴⁵ Takav odgovor europskih zemalja na embargo značio bi da je nafta postala najučinkovitije oružje.⁴⁶ Što ona i počinje biti upravo od sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Panika je zavlдалa među američkim saveznicima i oni su sve glasnije istupali i tražili rješenje od Sjedinjenih Država. Zapadna Europa i Japan sami nisu bili dovoljno moćni da bi ispunili arapske uvjete, čega su naposljetku postali svjesne i same arapske države.

Amerikanci su svjesni daleko veće ovisnosti Europe o arapskoj nafti. Isto tako shvaćaju da bi se njihova trenutna situacija, upravo zbog njihove veće ovisnosti o nafti s Bliskog Istoka, mogla iskoristiti kao jača pozicija za pridobivanje europskih zemalja čvrsto na svoju stranu po pitanju Bliskog Istoka.⁴⁷ Za Sjedinjene Američke Države odvajanje relativno malog postotka vlastitih resursa kako bi se pomoglo saveznicima ne bi značilo kolaps domaćeg gospodarstva, a time bi

⁴⁵ „Memorandum From James H. Critchfield, Special Assistant to the Deputy Director of Operations, Central Intelligence Agency, to Director of Central Intelligence Colby“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 660.

⁴⁶ „Memorandum From the Under Secretary of State for Economic Affairs (Casey) to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 668.

⁴⁷ „Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Pickering) to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 661.

se puno više dobilo na političkom planu. S druge strane, to bi značilo i da embargo ne postiže ciljeve zbog kojih je i nametnut, pa bi Arapi mogli od njega i odustati.

Početkom studenog 1973. godine, William J. Casey, Državni podtajnik za ekonomiju, sastao se s predstavnicima Britanije i Zapadne Njemačke s ciljem dogovora o zajedničkom rješavanju problema.⁴⁸ Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska nisu bili zahvaćeni embargom. Te dvije države su bile „favorizirane“, odnosno na njih se nije odnosio embargo i imale su pravo na količine koje su dobivale prije smanjenja proizvodnje. „Neutralne“ države imaju pristup nafti koja preostaje.⁴⁹ Zapadna Njemačka je bila u većim problemima jer je ona naftu dobivala preko Nizozemske, kojoj je uveden embargo.

Plan kako se ponašati prema Europljanima u ovoj situaciji osmišljen je uoči Kissingerova putovanja u Europu, sjevernu Afriku i na Bliski Istok. Kissinger je na putu bio od osmog do dvadesetdrugog prosinca, a od europskih zemalja posjetio je Belgiju, Ujedinjeno Kraljevstvo, Portugal, Španjolsku, Francusku i Švicarsku. Strategiju je u tom trenutku formiralo nekoliko ključnih točaka: koje su prednosti Sjedinjenih Država koje se mogu iskoristiti u ovoj situaciji kako bi se Europljane natjeralo da slijede politiku Sjedinjenih Država u rješavanju tekućeg problema; što Europljani u ovoj situaciji očekuju od Sjedinjenih Država; što Sjedinjene Države očekuju od Europe.⁵⁰

Amerikanci su od Europljana očekivali pomoć u rješavanju prvenstveno problema proizašlog iz uvođenja embarga Nizozemskoj, ali i to da se suzdrže od pritiskanja Arapa kako bi s njima postigli zaseban dogovor oko prekida embarga i smanjenja isporuke.⁵¹ Smatrali su da bi to samo natjeralo Arape da pojačaju mjere protiv Zapada, odnosno još više postrože redukcije isporuke ili povećaju cijene. Embargo koji je nametnut i Nizozemskoj značio je probleme za Zapadnu Njemačku, Belgiju i Luksemburg. Do prosinca 1973. godine izračuni su pokazivali da je obustava isporuke nafte luci u Rotterdamu, preko koje je nafta uvožena i u tri spomenute države, značila da Zapadna Njemačka ostaje bez četrdeset posto nafte, a Belgija i Luksemburg bez

⁴⁸ „Memorandum From the Under Secretary of State for Economic Affairs (Casey) to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 669.

⁴⁹ „National Intelligence Estimate“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 737.

⁵⁰ „Memorandum From Jan Lodol and Helmut Sonnenfeldt of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 728.

⁵¹ isto, 732.

pedeset posto nafte.⁵² Predviđanja su pokazivala da je Zapadna Njemačka do veljače 1974. godine mogla ostati bez pedeset posto svojih zaliha nafte. Saudijski su Nijemcima i Belgijancima ponudili preusmjerenje nafte namijenjene njima na luke u Hamburgu i Antwerpenu, ali te luke nisu bile dovoljno opremljene da bi mogle primiti više nafte nego što su primale do tada.⁵³ Slična situacija odnosila se na Italiju, koja je još više bila ovisna o uvoznjoj nafti.⁵⁴ S druge strane, Nizozemska i Portugal, na koje se embargo izravno odnosio, nisu imale tako velikih teškoća: Nizozemska je od nafte koja je ulazila u zemlju preko Rotterdama ionako konzumirala manje od dvadeset posto, a Portugal je nedostatak nafte mogao nadoknaditi u Angoli, svojoj koloniji gdje se nalaze izvori nafte.⁵⁵

U pregovorima sa zemljama zapadne Europe, Sjedinjene Države smatraju kako mogu iskoristiti svoju političku moć pritiska na Izrael u ostvarivanju zadovoljavajućeg mirovnog sporazuma. Europljane je trebalo uvjeriti da su američki ciljevi na Bliskom Istoku, koji se tiču postizanja mira, ujedno i u interesu europskih država.⁵⁶ Druga prednost Sjedinjenih Država je utjecaj embarga na gospodarstvo. U Sjedinjenim Državama su na kraju 1973. godine bili svjesni da ih je embargo pogodio koliko je mogao i da snažnijih udaraca po američko gospodarstvo više neće biti. Isto se nije moglo tvrditi za Europu, jer je situacija u zemljama zapadne Europe mogla biti samo gora s obzirom na njihovu ovisnost o arapskoj nafti i činjenici da je nizozemsko pitanje otvoreno. Zatim, većina međunarodnih naftnih kompanija je u američkom vlasništvu što znači da američka vlada može intervenirati, što se može iskoristiti i kako bi se pritisnulo Europu. Osim toga, Sjedinjene Države imaju jače veze s arapskim zemljama i veći utjecaj kod vladajućih dinastija, primjer je Saudijska Arabija u kojoj su Sjedinjene Države i dalje imale snažan ekonomski i politički utjecaj.⁵⁷

Zaključak kojim su se vodili Amerikanci bio je da Europa sama ne može ništa učiniti u vezi postizanja mira na Bliskom Istoku, ali jednom kad se pregovori pokrenu, Europa može pomoći

⁵² isto, 730.

⁵³ isto, 731.

⁵⁴ „National Intelligence Estimate“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 739.

⁵⁵ „Memorandum From Jan Lodal and Helmut Sonnenfeldt of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 731.

⁵⁶ „National Intelligence Estimate“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 747.

⁵⁷ „Memorandum From Jan Lodal and Helmut Sonnenfeldt of the National Security Staff to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 731.

u stabilizaciji mira.⁵⁸ Zbog toga je bilo važno smiriti situaciju u Europi i spriječiti Europljane da djeluju samostalno.

5.2. Japan

Japan se našao u teškoj situaciji, embargo je za njega predstavljao najveći problem od svih zemalja koje su bile pogođene zabranom izvoza nafte iz arapskog svijeta.

Nakon nestabilnih pedesetih godina dvadesetoga stoljeća, kada je nakon Drugog svjetskog rata tijekom obnove japansko gospodarstvo doživljavalo česte izmjene uspona i padova, uslijedile su šezdesete godine kada se gospodarstvo stabiliziralo i krenulo definitivno oporavljati. Šezdesetih godina Japan doživljava snažan gospodarski rast, stopom od deset i više posto godišnje. Japansko gospodarstvo se preobrazilo i, umjesto dotadašnje prevladavajuće tekstilne industrije, sada je naglasak bio na teškoj industriji i kemijskim proizvodima. Do kraja šezdesetih godina Japan dostiže status svjetske gospodarske velesile, što je u konačnici predstavljeno i na svjetskoj izložbi Expo70 organizirane 1970. godine koja se, kao vrsta priznanja, održala u Japanu.⁵⁹

Ulaskom u sedamdesete godine dvadesetoga stoljeća, japansko je gospodarstvo doživjelo dva snažna udara koja su ga ponovno natjerala na prilagodbu. Industrijska obnova i trgovinska ekspanzija Japana ovisili su o jakom američkom dolaru i o jeftinoj nafti. Predsjednik Nixon je 1971. godine devalvirao dolar, a rat na Bliskom Istoku i njegove posljedice doveli su do gospodarske krize u Japanu.

Od sredine šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća, kako bi se zadovoljilo potrebe nove industrije, japanska je ekonomija sve više ovisna o nafti. Preko sedamdeset posto ukupne potrošnje energije u Japanu bilo je bazirano na nafti, a sva je nafta bila uvožena.⁶⁰ Od toga je 85 posto nafte bilo uvoženo s Bliskog Istoka. Japan je jedini bio dobro odabrana „meta“

⁵⁸ „National Intelligence Estimate“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 748.

⁵⁹ Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945* (Zagreb: Globus, 2003), 107.

⁶⁰ Von Lazar 1988, 21.

arapskog embarga, iz razloga što se na Japan moglo utjecati stvaranjem određene doze straha jer, za razliku od Sjedinjenih Država i Europe koji su se mogli snaći na druge načine, Japan u tom trenutku praktički nije imao alternativu uvozu naftnih sirovina. Za razliku od Japana, europsko tržište za vrijeme trajanja nametnutog embarga ni u jednom trenutku nije ostalo u potpunosti bez nafte.⁶¹ S druge strane, u Japanu su zalihe nafte svedene na nekoliko dana potrošnje, a zatim je po ponovnoj uspostavi toka nafte, njezina cijena bila četiri puta viša nego prije embarga.

Japan je bio prisiljen poduzeti korake koji bi na nekoliko mjeseci spriječili kompletan kolaps japanskoga gospodarstva. Japanska vlada je do kraja prosinca naredila smanjenje potrošnje nafte i električne energije za deset posto u svim glavnim granama industrije, a to se smanjenje potrošnje trebalo povećavati za dodatnih pet posto u mjesecima od siječnja do ožujka 1974. godine.⁶²

Zbog situacije u kojoj su se našli i zbog njezina raspleta, koji je na prvi pogled izgledao katastrofalno i neizbježno, Japanci su se odlučili na zaokret njihove dotadašnje vanjske politike. Taj zaokret u vanjskoj politici podrazumijevao je i prekid odnosa s Izraelom, ne bi li se tako lakše uspjelo postići dogovor s Arapima i na taj način spriječiti negativne posljedice za japansko gospodarstvo. Kissinger je na ovo gledao kao na skretanje pozornosti s unutarnjopolitičkih problema, budući da se radilo o predizbornoj godini u Japanu.⁶³ Međutim, ovakvo ponašanje i panika nastala u Japanu (kao i u Europi, što je narušavalo odnose između saveznika), nije se moglo zanemariti. Amerikanci, a posebno državni tajnik Kissinger, nisu htjeli olako shvatiti ponašanje Japana i pokušaje rješavanja situacije samostalnim putem. Zbog toga su veliki naponi (u smislu diplomatskih sastanaka) usmjereni prema smirivanju Japanaca i sprječavanju njihova plana o promjeni vanjske politike koja se tiče Bliskoga Istoka, s kojim Japanci realno nikada nisu imali bilo kakve veze osim trgovinskih niti su se ikada uplitali u tamošnju političku situaciju. U Japanu su bili svjesni da približavanje Arapima znači zahlađenje odnosa sa Sjedinjenim Državama. Međutim, u Japanu su po tom pitanju bili oprezni u poduzimanju bilo kakvog poteza, jer koliko god htjeli sačuvati dobre odnose s Amerikancima, gubitak pristupa

⁶¹ isto, 22.

⁶² „National Intelligence Estimate“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 740.

⁶³ „Memorandum of Conversation“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 687.

nafti predstavljao je daleko ozbiljniji problem za Japan, koji je gotovo svu naftu uvezio s Bliskog Istoka.⁶⁴

Što se tiče unutarnjih problema koji su nastali zbog naftne krize, Japan je po drugi puta nakon Drugoga svjetskog rata trebao prestrukturirati svoje gospodarstvo, koje je zbog toga nakon krize u potpunosti promijenilo smjer i osiguralo Japanu prosperitet zbog spremnosti kompletnog japanskog društva na promjene i prilagodbu novom tipu gospodarstva.

⁶⁴ „National Intelligence Estimate“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974*, vol. XXXVI, 2011, 750.

6. Arapi popuštaju: odluka o djelomičnom prekidu embarga

Promjena koja je prouzrokovala nove reakcije i potaknula na razmišljanje o nužnosti što skorijeg rješavanja problema dogodila se 23. prosinca 1973. godine. Zemlje članice OPEC-a Perzijskog zaljeva sastale su se 22. i 23. prosinca u Iranu, u Teheranu. Razgovori na sastanku vodili su prema odluci da se poveća cijena sirove nafte s dotadašnjih 5,12 dolara za barel na novu cijenu koja bi iznosila između osam i četrnaest dolara za barel. Nova cijena bila bi, prema želji i najavi iranskoga šaha, odnosom vezana uz cijenu alternativnih izvora energije.⁶⁵ U konačnici je iranski ministar financija Jamshid Amouzegar na kraju sastanka, 23. prosinca, u ime arapskih zemalja izvoznica nafte objavio kako je odlučeno da će nova cijena sirove nafte iznositi 11,60 dolara za barel. To je značilo porast cijene za 387 posto, a cijena je trebala vrijediti devedeset dana nakon 1. siječnja 1974. godine, nakon čega slijedi novo povećanje cijena sirove nafte.⁶⁶

O dogovorenome je američku vladu izvijestio veleposlanik u Iranu, Richard Helms. Prema njegovim riječima, šahovo dotadašnje razmišljanje se promijenilo. Iran ne želi za svoju naftu dobivati manje od ostalih zemalja izvoznica u okruženju i zbog toga šah popušta i pristaje na povećanje cijena.⁶⁷ Međutim, kako bi cijena ipak ostala pod kontrolom, on predlaže vezivanje cijena sirove nafte uz cijenu obnovljivih izvora energije, što će se u konačnici posebno odraziti na zemlje Zapadne Europe i Japan.

Helms je smatrao kako će ove odluke navesti Europu na udruživanje sa Sjedinjenim Državama u rješavanju problema energetske krize. Isto tako, smatra da je pravi trenutak da se započne dijalog između OPEC-a i OECD-a.

Ovoj odluci prethodila je konferencija održana u Ženevi, na kojoj se pokušalo doći do rješenja arapsko-izraelskoga sukoba. Konferencija je započela 21. prosinca 1973. godine, uz

⁶⁵ „Telegram From the Embassy in Iran to the Department of State“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 775.

⁶⁶ isto, 775.

⁶⁷ isto, 776.

sudjelovanje Egipta, Jordana i Izraela, dok nitko iz Sirije nije prisustvovao konferenciji. Sporazum nije postignut.

6.1. Europa i Japan

Prijelomni trenutak dogodio se u prosincu 1973. godine, točnije 25. prosinca, kada su arapske zemlje proizvođači nafte najavile podizanje embarga, odnosno povećanje proizvodnje nafte za deset posto prema Japanu i europskim zemljama.⁶⁸ Odluku su donijeli arapski ministri nafte (Ahmed Zaki Yamani u ime Saudijske Arabije i Belaid Abdesselam u ime Alžira) na sastanku u Kuvajtu. Međutim, navedene promjene u primjeni restrikcija u izvozu nafte nisu obuhvaćale Sjedinjene Države. Na američkoj strani to je doživljeno kao jasna i krajnje nepravedna diskriminacija usmjerena protiv Sjedinjenih Država. Sam američki predsjednik Richard Nixon u pismu od 28. prosinca 1973. otvoreno pokazuje saudijskom kralju Faisalu razočarenje „politikom diskriminacije protiv Sjedinjenih Država“⁶⁹ Nixon ovakav potez s arapske strane smatra nepravdom, uzme li se u obzir američki cilj posredovanja u postizanju trajnog mira između dvije suprotstavljene strane na Bliskom Istoku, ali i bliske odnose koje on osobno pokušava ostvariti s arapskim zemljama. Tu posebno ističe upravo Saudijsku Arabiju.⁷⁰

Kissinger svoje reakcije šalje u pismu upućenom saudijskom ministru vanjskih poslova, Saqqafu. Pismo je prisno, na momente gotovo na osobnoj razini. Slično kao i Nixon, Kissinger također izražava razočaranje odlukama o podizanju embarga za Europu i Japan. Smatra nepravdom što se nastavlja kažnjavati Sjedinjene Države, koje su „jedina zemlja koja zaista pokušava uspostaviti pravedan prekid sukoba“⁷¹ U skladu s time, povećanje proizvodnje nafte onim zemljama koje same ionako ne mogu značajno pridonijeti primicanju tom cilju (tj. europske zemlje i Japan), samo još dodatno otežava situaciju i stavlja predsjednika Nixona u

⁶⁸ „Letter From President Nixon to King Faisal of Saudi Arabia“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI, 2011, 779-780.*

⁶⁹ isto, 780.

⁷⁰ isto, 780.

⁷¹ „Telegram From the Department of State to the Embassy in Saudi Arabia“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI, 2011, 777-778.*

još teži položaj. Svoje pismo završava zahtjevom da se embargo usmjeren protiv Sjedinjenih Američkih Država završi odmah.⁷²

Na Nixonova i Kissingerova pisma reakcije na odluku od 25. prosinca stigao je i saudijski odgovor, upućen američkoj vladi iz veleposlanstva u Saudijskoj Arabiji. Ministar Saqqaf pojašnjava odluku o smanjenju pritiska na Europu i Japan time da, iako nisu pomogli u borbama protiv Izraela, barem nisu naudili Arapima. Navodi kako su Sjedinjene Države jedina zemlja koja je pružila izdašnu pomoć Izraelu te Saudijci zaključuju da je stoga „pogrešno i nepolitično“ nastaviti kažnjavati europske države i Japan, koji ionako nisu djelovali protiv Arapa.⁷³

Kissingerovo putovanje po Bliskom Istoku, na kojemu je u periodu od 14. prosinca do 17. prosinca posjetio Egipat, Saudijsku Arabiju, Siriju, Jordan, Libanon i Izrael, nije pomoglo u smislu donošenja odluke o prekidu embarga za sve države koje je on obuhvaćao. Međutim, kako su razgovori o primirju između sukobljenih strana na Bliskom Istoku već trajali od studenog 1973. godine, Kissingerov obilazak država uključenih u sukob pridonio je razvoju tih razgovora.

Prekidanje embarga za sve najavljeno je krajem siječnja 1974. godine i njegov prekid su državnom tajniku Kissingeru i predsjedniku Nixonu potvrdili egipatski predsjednik Sadat i saudijski kralj Faisal. Embargo je konačno ukinut u ožujku 1974. godine.

⁷² isto, 778.

⁷³ „Telegram From the Embassy in Saudi Arabia to the Department of State“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011, 785.

7. Posljedice embarga

Henry Kissinger, koji je prvotno bio savjetnik za nacionalnu sigurnost u administraciji američkog predsjednika Richarda Nixona, a potom počevši s rujnom 1973. godine i državni tajnik, ocijenio je pitanje nafte kao ključni problem američke vanjske politike.⁷⁴ To se može povezati s cjelokupnim djelovanjem Sjedinjenih Država na Bliskome Istoku. Sedamdesetih godina se suparništvo između blokova mijenja na način da se smiruju tenzije opasnosti od otvorenih i izravnih vojnih sukoba. Suparništvo se preusmjerava na borbu za prevlast utjecaja jednog od blokova na određenom području. Bliski Istok upravo zbog brojnih izvora nafte koji se tamo nalaze postaje jedno od strateški najvažnijih područja u svijetu. Sve veće i sve brže rastuće potrebe za naftom u zapadnim zemljama također su činile prisutnost na Bliskom Istoku itekako važnom. Zbog toga su arapske zemlje izvoznice nafte to i odlučile iskoristiti kako bi pridobile zapadne zemlje da učinkovito i što brže riješe politički problem koji je postojao na Bliskom Istoku.

Embargo je pogodio najvećim dijelom zapadnu Europu i Japan od američkih saveznika, a nešto manjim opsegom same Sjedinjene Države. Kako su mjere koje su Arapi poduzeli izazvale različit rezultat u svakom od ovih slučajeva, potrebno je svaki promotriti posebno.

Sjedinjene Države, zapadna Europa i Japan imali su relativno podjednak stupanj razvijenosti gospodarstva u smislu sve veće potrebe za naftom. Zapadna je Europa gospodarski obnovljena nakon Drugog svjetskog rata, ponajviše zahvaljujući Marshalllovom planu. Time je omogućen ulazak američkih kompanija na veliko zapadnoeuropsko tržište, a ujedno je to dovelo i do razvoja kapaciteta za proizvodnju nafte na Bliskom Istoku, koji je bio američko interesno područje.

Do trenutka izbijanja naftne krize 1973. i 1974. godine, američko, zapadnoeuropsko i japansko gospodarstvo pokretani su uglavnom naftom i to u slučaju zapadnoeuropskog i japanskog gospodarstva naftom s Bliskoga Istoka. Naftna kriza je potaknula ta gospodarstva da se okrenu

⁷⁴ Henning Türk, „The Oil Crisis of 1973 as a Challenge to Multilateral Energy Cooperation among Western Industrialized Countries“ u *Historical Social Research: The Energy Crisis of the 1970s: Anticipations and Reactions in the Industrialized World* (2014): 209-230, 217.

prema nekim drugim izvorima i na taj način se intenzivirala tehnološka obnova ovih gospodarstava.⁷⁵ Tehnološki razvoj dovodi do smanjenja potrošnje energije što je u konačnici značilo i početak opadanja moći koju je OPEC stekao preuzimanjem monopola. Njegov monopol trajat će do kraja dvadesetoga stoljeća, kada se tržište smiruje i prevladava zakon ponude i potražnje. Na to je utjecalo i jačanje globalizacije ujednačavanjem pravila na svjetskom tržištu, što je također potaknuto preusmjeravanjem gospodarstava izazvanim energetsom krizom 1973. godine, ali i sljedećom krizom 1979. godine.

Povećanje cijena nafte značilo je i promjenu odnosa relativnih cijena, pa je u većini zemalja koje su uvozile naftu došlo do inflacije, a svijet je ušao u gospodarsku recesiju. Ona je najviše pogodila nerazvijene zemlje Trećeg svijeta koje nisu mogle pronaći rješenje jer nisu imale vlastite nafte. U slučaju zapadnih zemalja Sjedinjenih Država, zapadne Europe i Japana, oni su se uspjeli oporaviti od recesije do sredine osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća racionalizacijom potrošnje energije i preobrazbom gospodarstva, što su promjene koje su zapadna Europa i Japan bili prisiljeni početi provoditi već od prvih mjeseci od izbijanja naftne krize.

Politička posljedica embarga koja se odnosila na arapsko-izraelske odnose bilo je ubrzano postizanje primirja između zaraćenih strana Izraela s jedne te Egipta, Jordana i Sirije s druge strane. Mir je potpisan tek četiri godine kasnije, 1978. godine uz posredništvo Sjedinjenih Država u pregovorima između Izraela i Arapa, koje je dogovoreno primirjem, kao i američki nadzor situacije vezane uz poštovanje primirja.⁷⁶

Izravno je embargo doveo do naglog porasta cijena nafte. Od listopada 1973. godine kada je embargo započeo pa do ožujka 1974. kada je u konačnici završen, cijena nafte je porasla četiri puta. Do porasta je došlo i zbog smanjenja proizvodnje zbog čega je nafte bilo manje u opticaju na tržištu. Cijena za barel nafte u ovom je kratkom razdoblju od pola godine porasla s otprilike dva i pol dolara na dvanaest do trinaest dolara za barel nafte. Međutim, treba se uzeti u obzir da je u jednom trenutku, za kratko vrijeme, cijena za barel dosegla čak sedamnaest dolara.⁷⁷ Osim porasta cijene, političkom je redukcijom isporuke nafte došlo do promjene tržišne strukture.

⁷⁵ Dekanić 2007, 122.

⁷⁶ isto, 53.

⁷⁷ isto, 53.

Tržište nafte i eksploatacije nafte nakon naftnog šoka 1973. godine, prvi puta nakon što je poslije Prvog svjetskog rata to pitanje uređeno koncesijskim ugovorima, doživljava velike promjene. Započinju pregovori o reviziji koncesijskih ugovora te je do kraja 1975. godine cijeli sustav koncesija promijenjen. Aramco (*Arabian-American Oil Company*) i ostale nacionalne kompanije, kao što su na primjer iračka ili iranska nacionalna kompanija, postale su vlasnicima prava na istraživanje i eksploataciju nafte i plina. Novim ugovorima određeno je da strane naftne kompanije imaju pravo vršiti istraživanja nalazišta nafte ili plina na ovome području, dok je proizvodnja, ako bi došlo do pronalaska nafte, bila u domeni nacionalnih kompanija. Strane kompanije su mogle pružati tehničku pomoć, a zauzvrat bi mogle izvesti dio proizvedene nafte po određenoj cijeni (koju je određivao OPEC), što je regulirano ugovorom o podjeli proizvodnje koji bi se u tom slučaju sklapao (*Production Share Agreement*).⁷⁸ Ovime je OPEC pobijedio naftne kompanije koje su vodile glavnu riječ još od Prvoga svjetskog rata, a time je i preuzeo monopol u proizvodnji i određivanju cijena nafte.

Japansko je gospodarstvo nakon naftne krize 1973. godine po drugi puta nakon Drugoga svjetskog rata prolazilo preobrazbu. Budući da je nakon podizanja embarga, prije čega su japanske zalihe svedene na količinu dovoljnu samo za nekoliko dana potrošnje, cijena nafte bila četiri puta viša nego pred tim, Japan je bio prisiljen na štednju. Štednja je značila smanjenje potrošnje koja je tada prepolovljena. Mnoge japanske tvrtke su propale, što se odrazilo i na porast nezaposlenosti jer su mnogi ljudi izgubili posao. Oni koji su još uvijek bili zaposleni, morali su prihvatiti činjenicu da su plaće strogo ograničene. Na kraju desetljeća je uslijedio drugi naftni šok, ali Japan se još jednom oporavio.

Oporavak Japana postignut je napuštanjem starih grana industrije i ulaganjem u nove tipove industrije, kao što su automatizacija i robotika. Cijelo japansko društvo moralo je proći prilagodbu u smislu prekvalifikacije radne snage, koja je osigurana financijskim sredstvima iz državne blagajne. Zaokret u japanskom gospodarstvu bio je toliko uspješan, da je Japan uskoro došao do vodeće svjetske pozicije u elektronici.⁷⁹ Japan je za razliku od ostalih industrijskih zemalja (prvi primjer su Sjedinjene Američke Države) u tome tako brzo uspio jer nije bio među

⁷⁸ Dekanić 2011, 72.

⁷⁹ Calvocoressi 2003, 108.

glavnim akterima hladnoga rata i tako nije trošio sredstva na naoružanje već su sva japanska ulaganja išla u razvoj znanosti i gospodarstva.

Takva je situacija bila i s japanskim problemom nafte. Japan je već tada imao ogromna financijska sredstva namijenjena investicijama. Budući da su u slučaju nafte najpovoljnije i najpoznatije investicijske prilike već bile iskorištene od strane Sjedinjenih Država i zapadne Europe, Japan se odlučuje na vlastita istraživanja. Počinje investiranjem u azijske države, kao što su Malezija, Indonezija, Tajland i Filipini. Kako bi se oslobodio ovisnosti o nafti s Bliskoga Istoka, Japan ulaže u istraživanja u Indoneziji, Novoj Gvineji, Australiji i Nigeriji.⁸⁰

⁸⁰ isto, 109.

8. Zaključak

Uzroci naftne krize koja je izbila 1973. godine leže u neriješenoj situaciji na Bliskome Istoku, a korijeni tih problema leže u pitanju Izraela, Palestine i arapskih zemalja u njihovu okruženju. Kada je izbio novi otvoreni arapsko-izraelski sukob, ovoga puta je to bio takozvani Jomkipurski ili Listopadski rat, Sjedinjene Države su priskočile u pomoć napadnutom Izraelu.

Sjedinjene Države su imale nekoliko interesa na Bliskom Istoku, kao i Sovjetski Savez s druge strane a glavni cilj jednih i drugih bio je osigurati pristup resursima koji su tamo dostupni, u ovom slučaju to je velika količina nafte. Američke naftne kompanije već su upravljale proizvodnjom nafte na Bliskom Istoku i stoga su Amerikanci nastojali spriječiti širenje sovjetskog utjecaja Bliskim Istokom i pokušavali su graditi što bolje odnose s arapskim zemljama i njihovim vladarskim dinastijama. Dakle, dva glavna cilja ticala su se sprječavanja sovjetske prisutnosti i širenja sovjetskog utjecaja te osiguravanje pristupa resursima.

Arapi su nakon izbijanja Jomkipurskog rata američke ciljeve odlučili iskoristiti za pridobivanje vlastitih ciljeva, a to je požuriti rješavanje političke situacije na Bliskom Istoku. Kako bi to postigli, Arapi su naftu prvi puta upotrijebili kao političko oružje: uveden je embargo na izvoz nafte u Sjedinjene Države, Nizozemsku, Portugal, Rodeziju te Južnoafričku Republiku, uz smanjenje proizvodnje nafte što je pogodilo i američke saveznike u Europi i Japanu. Iako su Arapi bili svjesni da Europa i Japan nemaju dovoljno veliku moć i utjecaj da bi posredovali u postizanju mira, pretpostavili su da će upletanje njih biti korisno. Korisno na način da će i jedni i drugi vršiti pritisak na Sjedinjene Države kako bi se angažirale na Bliskom Istoku u smislu posredovanja u pregovorima. Uspješni pregovori o postizanju trajnoga mira doveli bi do prestanka politički izazvane naftne krize, što je značilo spas od teške recesije i urušavanja gospodarstva zapadne Europe i Japana, jače pogođenih naftnom krizom nego što su to bile Sjedinjene Države.

Kako je potrošnja nafte proteklih nekoliko desetljeća, a pogotovo nakon Drugog svjetskog rata, drastično rasla, nakon nekoliko mjeseci embarga i smanjene isporuke nafte počele su se javljati posljedice. Cestovni, morski i zračni promet u Sjedinjenim Državama, Japanu i zapadnoj Europi je paraliziran zbog nestašica benzina. Vlade država zapadne Europe i Japana očekuju od

Sjedinjenih Država da riješe problem što prije, a kako se to ne događa, počinju razmišljati o koracima koje bi mogli samostalno poduzeti. Zbog toga dolazi do nervoze u odnosima između Sjedinjenih Država i njezinih saveznika, jer Amerikanci zamjeraju Europljanima način na koji oni reaguju i smatraju čak i izdajom (prema riječima državnog tajnika Kissingera) želju da se samostalno obrate OPEC-u za pregovore oko prekida embarga i ponovnog vraćanja uobičajene isporuke nafte.

Ni zemlje zapadne Europe ni Japan nisu imali dovoljnu moć niti utjecaj da bi riješili problem Bliskog Istoka samostalno te stoga njihovo nastojanje u samostalnim pregovorima s arapskim izvoznicima nafte nije imalo ni smisla. Unatoč prvotnome cilju stvaranja pritiska na Sjedinjene Države zbog nezadovoljstva njezinih saveznika, arapske zemlje izvoznice nafte odlučuju poštediti Europu i Japan, što je u prosincu 1973. godine dovelo do odluke arapskih ministara nafte da se embargo prekine i da se ponovno poveća proizvodnja nafte za deset posto za zapadnu Europu i Japan. Takva odluka je dočeka s olakšanjem u Europi i Japanu, ali ne i u Sjedinjenim Državama na koje se ta odluka nije odnosila. To je opet dovelo do neslaganja među saveznicima, a sada su Sjedinjene Države smatrale da im se nanosi nepravda. To su čelnici američke vanjske politike pravdali tvrdnjom kako nema smisla da se i dalje kažnjava Sjedinjene Države jer jedino one imaju dovoljnu moć i utjecaj osigurati trajni mir na Bliskome Istoku, što Arapi zapravo i žele postići – rješenje po pitanju Izraela.

Budući da su razgovori o postizanju mira na Bliskom Istoku pokrenuti odmah u studenom 1973. godine, u siječnju 1974. godine najavljeno je potpuno podizanje embarga.

Embargo i smanjenje proizvodnje nafte izravno su doveli do porasta cijene nafte, koja je od početka naftne krize u listopadu 1973. godine do prekida embarga u ožujku 1974. godine porasla za četiri puta. Rast cijena nafte odrazio se i u promjenama odnosa relativnih cijena, što je izazvalo inflaciju zbog čega je svijet ušao u gospodarsku recesiju.

Naftna kriza 1973. godine označila je kraj zlatnog doba stranih naftnih kompanija na području Bliskog Istoka. Organizacija zemalja izvoznica nafte (OPEC) je preuzela monopol u proizvodnji i određivanju cijena nafte te počinje njezina dominacija koja će trajati do kraja dvadesetoga stoljeća. Nakon toga se cijene nafte počinju regulirati prema stanju potražnje na tržištu.

Politička posljedica embarga bilo je ubrzavanje rješavanja političkih problema na Bliskome Istoku postizanjem primirja nakon Jomkipurskog rata, a zatim i mirovnog sporazuma između Egipta i Izraela uz posredništvo Sjedinjenih Država 1978. godine. Međutim, pitanje trajnoga mira na Bliskome Istoku ni danas nije završeno.

Smanjenje dostupnosti nafte natjeralo je oštećene zemlje, prvenstveno one u zapadnoj Europi, a pogotovo Japan, okretanju novim granama industrije. Japan je u potpunosti napravio zaokret i njegovo se gospodarstvo počelo bazirati na modernim industrijama poput robotike i elektronike. Osim toga, u potrazi za rješanjem krize, ove se zemlje počinju posvećivati i istraživanju alternativnih izvora energije, što će dugoročno smanjiti njihovu ovisnost o naftnim izvorima.

9. Prilozi

Slike

Slika 1: Saudijski kralj Abdul Aziz i američki predsjednik Franklin Delano Roosevelt sastaju se u veljači 1945. godine na američkoj krstarici Quincy; preuzeto s: „FDR's Last Personal Diplomacy: Ibn Saud and the Quest for a Jewish Homeland“, *The Franklin Delano Roosevelt Foundation*, 28.10.2016.: <http://fdrfoundation.org/fdrs-last-personal-diplomacy-ibn-saud-and-the-quest-for-a-jewish-homeland/> (posjećeno 7.8.2017.)

Slika 2: Egipatske snage prelaze Sueski kanal, listopad 1973. godine; preuzeto s: „Yom Kippur War“ *Wikipedia*: <https://en.wikipedia.org/> (posjećeno 12.7.2017.)

Slika 3: Anvar el Sadat i Menahem Begin uz američkog predsjednika Jimmyja Cartera potpisuju mirovni sporazum u Camp Davidu u rujnu 1978. godine; preuzeto s: „Camp David Accords“, *Encyclopaedia Britannica*: <https://www.britannica.com/> (posjećeno 1.8.2017.)

Slika 4: Bagdadska konferencija na kojoj je osnovan OPEC; preuzeto s: „Brief History“, <http://www.opec.org/> (posjećeno 7.8.2017.)

Slika 5: Smanjenje isporuke nafte iz arapskih zemalja, stanje iz prosinca 1973. godine; preuzeto iz: „Memorandum From Jan Lodal and Helmut Sonnenfeldt of the National Security Staff to Secretary of State Kissinger“ u *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1974, vol. XXXVI*, 2011.

10. Bibliografija

Izvori:

Foreign Relations of the United States 1969-1976, vol.XXXVI: Energy Crisis 1969-1974. Washington: United States Government Printing Office, 2011.

Literatura:

Calvocoressi, Peter. *Svjetska politika nakon 1945.* Zagreb: Globus, 2003.

Dekanić, Igor. *Nafta u energetskej politici Sjedinjenih Američkih Država.* Zagreb: Savez kemičara i tehnologa Hrvatske/Kemija u industriji, 1988.

Dekanić, Igor. *Nafta – blagoslov ili prokletstvo. Izvori energije, globalizacija i terorizam.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2007.

Dekanić, Igor. *Geopolitika energije. Uloga energije u suvremenom globaliziranom gospodarstvu.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2011.

Field, Michael. *Inside the Arab World.* Cambridge: Harvard University Press, 1994.

Hobsbawm, Eric. *Doba ekstrema: Kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.* Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009.

Kuiken, Jonathan. "Caught in Transition: Britain's Oil Policy in the Face of Impending Crisis, 1967-1973." *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 39, no. 4 (150) (2014): 272-90.

Neff, Donald. "Nixon's Middle East Policy: From Balance to Bias." *Arab Studies Quarterly* 12, no. 1/2 (1990): 121-52.

Nixon, Richard Milhous. *RN: The Memoirs of Richard Nixon*. New York: Grosset & Dunlap, 1978.

Primakov, Jevgenij. *Rusija i Arapi. Iza kulisa na Bliskom istoku od Hladnog rata do današnjih dana*. Zagreb: MATE, 2012.

Sadat, Anvar el. *U potrazi za identitetom. Autobiografija*. Zagreb: Globus, 1979.

Soutou, Georges-Henri. *Nesiguran savez. Francusko-njemački odnosi 1954.-1996*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2006.

Türk, Henning. "The Oil Crisis of 1973 as a Challenge to Multilateral Energy Cooperation among Western Industrialized Countries." *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 39, no. 4 (150) (2014): 209-30.

Von Lazar, Arpad. "Memories of Embargoes Past: Petro-Politics in 1973." *Harvard International Review* 10, no. 5 (1988): 19-22.

Internetski izvori:

Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/>

OPEC, <http://www.opec.org/>

The Franklin Delano Roosevelt Foundation, <http://fdrfoundation.org/>

United Nations, <https://www.un.org/>

Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/>

Sažetak

Predstavljeni su uzroci naftne krize 1973. godine te njezine političke i ekonomske posljedice. Naglasak je stavljen na utjecaj krize na odnose Sjedinjenih Država sa svojim saveznicima u zapadnoj Europi, Japanom i u manjoj mjeri Kanadom. Praćen je period krize od trenutka njezina izbijanja do odluke o ukidanju embarga. Do zaključaka se došlo proučavanjem dokumenata američke vanjske politike koji se tiču odnosa s Bliskim Istokom, europskim državama te energetske politike i uloge naftnih kompanija u njoj.